

Hannelie Marx

Hannelie Marx doseer kultuur- en
mediastudie in die Departement
Afrikaans, Universiteit van Pretoria.
E-pos: hannelie.marx@up.ac.za

Chanette Paul-Hughes oor lig en donker

Chanette Paul-Hughes se roman *Leila word lig* (Human & Rousseau), 'n uitvloeisel van haar meestersgraad in Skeppende Skryfwerk onder leiding van Etienne van Heerden aan die Universiteit van Kaapstad, sien die lig in 2005. As Chanette Paul is sy reeds bekend vir haar liefdesverhale, maar met *Leila word lig* vestig sy haarself as 'n romanskrywer wat ook vaardig met die minder romantiese dinge van die lewe kan omgaan.¹

Die roman

Leila word lig is die verhaal van 'n middeljarige vrou wat op sowel 'n innerlike as fisiese reis gaan en in die proses leer om anders te kyk. Al dink haar vriendin Johanna sy "kla met die wittebrood onder die arm" (14) lê die hoofkarakter se huwelik aan skerwe en word sy boonop gekonfronteer met die selfmoord van haar kunstenaarsvriend en amper-minnaar, Jerome. Die doel van Leila se reis is dus tweeledig: om uitsluitel te kry oor haar verbrokkelende huwelik en om antwoorde te soek op haar vriend se misterieuse selfmoord. Leila is oortuig daarvan dat die antwoorde waarna sy soek in Jerome se laaste beeldhouwerk opgesluit lê. Haar soektog neem haar op 'n ontdekkingsreis deur sy ontstuijende jeug, en die reis loop – onder andere – deur die Uilhuis op Nieu-Bethesda, die sielkunde en die mitologie.

Haar reis eindig (of begin?) by die Vallei van Verlatenheid, opsigself 'n afgrond, waar Leila tot die konklusie kom dat al kan sy nie die afgronde bestorm nie, dit dalk juis nié die sterkstes is wat oorleef nie maar "dié wat aanpasbaar en bedag is" (253). Hier besef sy dat 'n mens nie soos Helen Martins die lig van buite af die hart kan inbring of -dwing nie, maar dat die bron "binne in ons is. Waar ons dit net moet ontdek. Ontgin. En integreer met die skadu" (253).

Dié roman hoort tuis in meer as een genre. Dit is tegelykertyd 'n liefdesverhaal en 'n speurverhaal wat die leser tot aan die einde boei.

Oor die hooftema van die boek sê Paul-Hughes:

Ek sou graag wou hê dat die leser self hieroor besluit. Ek dink ook die klem sal by verskillende lesers op verskillende temas val. Wat die titel betref, ek hou daarvan dat mens hier werk met verskillende semantiese waardes van 'n woord. "Lig" is onder meer die teenoorgestelde van "swaar" asook die teenoorgestelde van "don-

ker". Leila het dit dan ook onder meer oor die afgooi van bagasie en die verwerking van skadu en om dit reg te kry moes sy leer om anders te kyk, agterkom dat lig van binne afkom, nie van ander mense of dinge nie en dat bagasie iets is wat mens self op jou eie skouers laai.²

Die outobiografiese aard en landskap van die roman

In die bedankings aan die einde van haar roman maak Paul-Hughes melding van haar gewese man wat onder meer haar besoeke aan Nieu-Bethesda moontlik gemaak het. Die feit dat Paul-Hughes, soos Leila, vir 'n paar maande in Nieu-Bethesda woonagtig was dui moontlik op die outobiografiese aard van die roman. *Leila word lig* openbaar 'n intieme perspektief waarmee die volwasse vroulike leser haarself sou kon assosieer. Dit is dan ook uitsluitlik die primêre vroulike karakter wat fokaliseer in hierdie roman. Die bogenoemde laat die vraag oor die outobiografiese aard van die roman ontstaan.

Ek sou nie sê ek skryf doelbewus vanuit 'n vroulike perspektief nie, dit kom vir my natuurlik om as vrou en hoofsaaklik vir vroue te skryf. Ek dink nie ek kan my genoegsaam in die psige van 'n man indink om ooit uit 'n manlike perspektief te skryf nie... Wat die outobiografiese aard betref? Ek dink ons as vroue deel 'n sterk kollektiewe geheue en ek as skrywer 'tap' daarop in. Ek ontken nie 'n mate van outobiografie nie, maar die ooreenkomste tussen my en Leila lê nie soseer in die gebeure opgesluit nie as in die emosies en die manier om dinge te verwerk. Ek is geskei ja, maar ek het byvoorbeeld nooit 'n beeldhouer geken nie, laat staan een wat selfmoord gepleeg het.

Jerome druk dit so uit in sy brief aan Leila: "Onthou net, die lieg van verhaal-maak, is onmeetlik. Iemand het juis op 'n kol gesê alle fiksie is grootliks outobiografies en alle outobiografieë is suiwer fiksie." Ek glo die verhouding skrywer tot hoofkarakter is min of meer iets soos dié van ma tot dogter. Hulle deel 'n paar gene, maar hulle is – vanweë 'n magdom redes – totaal verskillende individue.

Die leser word deurgaans met bekende ruimtes en mense gekonfronteer wat onder meer Nieu-Bethesda, Helen Martins, Outa Lappies, Oudtshoorn, George en Pretoria insluit en die werklikheidswaarde van die roman versterk. Die bedankings van onder andere Koos Malgas, oom Jan Schoeman, en ander inwoners van Nieu-Bethesda onderstreep ook die feit dat die verhaalgegewe op bestaande plekke en mense gebaseer is.³

Die waarheid is weer eens meetlik en die lieg onmeetlik. Waar 'n mens te werk gaan met karakters en omgewings gebaseer op werklike mense en plekke, vind daar outomaties fiksionalisering plaas. Mens gebruik wat in jou storie pas, en buig of laat uit wat nie pas nie. Dis dan ook waarom ek Nina Bawden voor in die boek aanhaal: "All writers are liars. They twist events to suit themselves (...) Writers are not to be trusted. Except in one thing. Most of us try to do our best for the sake of the story".

Die Uilhuis en die lewensverhaal van Helen Martins het my aangegryp toe ek die eerste keer op Nieu-Bethesda was. Ek was op pad na die KKNK en daarna

Kaap toe om Etienne te gaan spreek oor die manuskrip wat ek vir my M in Skeppende Skryfwerk wou doen. Ek het eintlik 'n ander manuskrip in gedagte gehad vir die kursus, maar toe ek by hom uitkom, het ek vir hom gesê ek wil iets oor Helen doen. En dis waar dit begin het.

Ek het alles te same so ongeveer drie maande in Nieu-Bethesda gewoon – in verskillende verblyfplekke. Dis 'n magiese plek met wonderlike mense. Ek en Leila deel, wat die Nieu-Bethesda verblyf betref, weer eens emosies en hier en daar 'n gebeurlikheid, maar haar verblyf en my verblyf verskil hemelsbreed. My verblyf het hare in 'n mate gevoed, maar wat met haar daar gebeur het nie met my gebeur nie en die mense wat sy daar ontmoet, is suiwer fiktief.

Die roman is dus “geplaas” in die Suid-Afrikaanse ruimte/landskappe?

Wat die fisiese ruimte betref, ja, maar ek hoop ook dat dit 'n universele ruimte word. Die ruimte van die buiteling en die buiteling kunstenaar in 'n buiteling omgewing.

Mitologie, die Freudiaanse sielkunde, kuns en outsiderskap

“Ek voel soos die Bybelse uil in 'n murasie, of nee, 'n uil in die dag. Ek hoort nie by die mense waarvan ek omring is nie en ook nie by dié wat ek bewonder nie... Ek voel my altyd op die periferie” (31).

Die hoofkarakter is in die loop van die verhaal besig met navorsing oor die sielkunde, kuns en mitologie. Leila se navorsing word op 'n realistiese en ongeforsioneerde manier betrek by die storie en dien deurgaans as betekenisgewer. Is daar 'n verband tussen Leila se navorsing, haar merkwaardige vermoë om kunswerke raak te beskryf en te interpreteer en Paul-Hughes?

Die enigste skone kunste wat ek beoefen, is die kuns om lank en uitgebreid te bad – kerse, 'n glas wyn en 'n boek is ononderhandelbare rekwisiete. My pa het egter geskilder en hy het my geleer om dinge raak te sien wat gewone sterflinge soos ek gewoonlik verbygaan. Kleure, vorms, komposisie. Hy het my geleer dat mens vir bloekombome met baie blou verf werk en dat 'n kremetartboom nie grys is nie, maar pienk. Ek is egter ook oer-nuuskielig en wil weet hoe dinge inmekaar steek. Ek is baie geïnteresseerd in mitologie en die misterieuse, in die universele verbande tussen (dikwels oënskynlik onverwante) dinge – die *universal interconnectedness of things* – en Jungiaanse idees en simboliek in alle vorme fassineer my.

Dit is dan ook deur die kanaal van die kunste wat Leila by Jerome uitkom. Haar geïnteresseerdheid in sy werk gee aanleiding tot 'n reeks e-posbriewe wat aanvanklik oor kuns en mitologie handel en algaande in 'n flirtasie ontaard, maar waaruit die leser ook vir Leila en Jerome leer ken. Die mitologie, die tarot en die Freudiaanse sielkunde dien as gereedskap waarmee Leila probeer om Jerome se beeldhouwerk, maar ook haarself, en by implikasie die mens, te ontsyfer. Volgens Paul-Hughes is sy gekritiseer omdat sy

mitologie, simboliek en dies meer in Leila verduidelik en ooreenvoudig en dat Leila gevolglik "te lig" is. Ek glo egter in toeganklike boeke. Ek skryf graag so dat die leser nie nodig het om 'n ensiklopedie nader te sleep om te weet wat ek bedoel nie. Ek skryf graag vir intelligente, maar nie noodwendig intellektuele lesers nie. Leila was nooit bedoel om aan literêre verwagtinge te voldoen nie. Toe Etienne my gevra het waarheen ek met Leila wil, het ek gesê: dink aan Pavarotti, aan 'n goeie rooiwyn wat gemaak is om jonk gedrink te word.

Simboliek en mitologie kom ook voor in die name van Paul-Hughes se karakters en belig op dié manier eienskappe wat die karakters vir die leser toeganklik maak. Leila (Sonnekus) de Winter se naam is byvoorbeeld gelaai met betekenis. Afgesien van die simboliese betekenis van haar nooiensvan en haar getroude van word Leila afgelei van die Arabiese woord "laila" wat na nag of duisternis verwys. Dieselfde geld vir Johanna Buitendacht.

Name is vir my ontsettend belangrik. Ek glo mens moet elke denkbare instrument aangryp om te probeer sê wat jy wil sê sonder om (hopelik) te geforseerd te raak. In Leila is die betekenis van name besonder belangrik, uiteraard veral in Johanna se geval. Afgesien daarvan glo ek egter nie dis 'n groot verlies vir die leser as sy die implikasie van die name miskyk nie, maar ek hoop dat dit 'n leser wat die implikasies begryp se leeservaring kan verdiep. Ek probeer juis so skryf dat iemand wat net agter die storie aanlees se leeservaring genotvol is terwyl daar genoeg stof is vir dié wat dieper kyk sodat hulle bietjie ekstra plesier daaruit kan put. Ek skryf nie vir leessnobs nie en haal my heelwat literêre kritiek op die hals daarmee, maar ek glo 'n toeganklike boek is nie noodwendig 'n swak boek nie.

Benewens die name van die karakters is daar ook ander simbole wat met betekenis gelaai is en wat die leser in staat stel om die verhaal op meer as een betekenisvlak te interpreteer. 'n Voorbeeld hiervan is die beeld van die by wat aan die heel begin van die roman ter sprake kom en dan weer aan die einde. Oor die rol van die by en die verskillende betekenisassosiasies wat die simbole wat sy gebruik kan hê, sê Paul-Hughes:

Jerome wys Leila daarop dat die siel, volgens oorlewering, net ná die dood soms die gedaante van 'n by aanneem. Op dié manier is Jerome dus moontlik by (*pun intended*) waar Johanna vir Leila haar weergawe van gebeure vertel en ook weer by Leila teen die einde. Jerome verwys ook daarna dat die koninginby die hommel se genitalieë uitruk na paring plaasgevind het en tog benewens die arend die enigste dierlike spesie is wat toegang tot die hemel het. As die leser hier 'n verband kan trek tussen die koninginby en Johanna, kan dit werk. Sy gebruik immers ook die arend met 'n vis in sy bek in 'n weefstuk. Die by is egter simbolies van baie dinge – dit beslaan meer as twee volle bladsye baie klein druk in A.D. de Vries se *Dictionary of Symbols and Imagery*. Lesers is meer as welkom om enige ander interpretasies ook op die teks toe te pas. Ek het waarskynlik 'n ieder en elk bedoel.

Beide Jerome en Helen Martins kan geklassifiseer word (alhoewel die term outsider-

kuns opsigself definisie ontwyk) as buitelingkunstenaars.⁴ Die fokus op buitelingkuns belig ook die deurlopende buitestaander/buitelingtema. Nie net Helen Martins, Jerome, Johanna, en selfs Leila se man Charles is buitestaanders, buiteling of buitelingkunstenaars nie, Leila voel haarself ook “nog vis, nog ... vrou” (13) én as mens ’n buiteling. Omtrent al die karakters in die roman is dus in eie reg ’n buitestaander, sommige is buiteling en ander is selfs volledige *outsider artists*?

Outsiderskap boei en verwar my. Ek weet nie waarom dit so is nie, maar party mense staan net buite die normale, aanvaarde kringe. Sommige op die periferie, ander selfs ver van die periferie af. Outsiderskap omvat veel meer as individualiteit. Moonlik wou ek self probeer begryp wat agter outsiderskap lê. Miskien omdat ek voel ek bevind myself meesal op die periferie van kringe en dinge. Dis moontlik waarom outsiders en hul kuns my so aangryp.

Paul-Hughes sien die manier waarop kuns, mitologie en sielkunde in die roman verweef is

as weefstuk en sal nie weet hoe om dit te probeer ontwar nie. Leila skryf dan ook vir Jerome: “Dis tog interessant hoe al hierdie goed verweef is. As mens aan een draadjie trek, roer die hele weefstuk”.

Dis wat ek bedoel met die *interconnectedness of things*. Ek skryf organies – dit wil sê soos die storie sy loop vat, so foeter ek agterna. Mens is dan geweldig aangewese op die onderbewussyn en kollektiewe geheue – selfs die gewillige slagoffer daarvan. Wat ek eintlik probeer sê: ek weet self nie mooi hoe nie. Dit het net gebeur.

Die kombinasie van sielkunde, mitologie en outsiderskap is ’n kenmerk van die Sestigters. Voorbeelde hiervan is Chris Barnard (*Mahala*), Dolf van Niekerk en veral Etienne Leroux (*Hilaria* en *Sewe dae by die Silbersteins*). Is dit een van haar invloede of is die drie sake bloot universeel toepaslik is?

Alles wat mens lees, laat seker afsaksel agter en ek het wel letterkunde nagraads studeer, maar ek sien die Sestigters se werk nie as ’n groot invloed nie. Daarvoor is ek en my skryfwerk te liggewig. Etienne Leroux se boeke het wel my belangstelling ten opsigte van mitologie geprikkel en versterk. Dit het my veral as voorgraadse student geweldig gefrustreer dat ek nie genoeg geweet het van sy wye verwysingsraamwerk om sy boeke na behore te waardeer nie. Dis dan ook die grootste rede waarom ek probeer om lesers-vriendelik met simboliek en mitologie om te gaan. Die verlies aan literariteit pla my nie omdat my skryfwerk in elk geval nie literêr geïntendeer is nie, maar eerder intelligent-populêr.

Lig, skadu en die bieg

“Dink jy ons wat Protestants grootgeword het en die bieg ontnem is, is slegter daaraan toe? Is dit dalk hoekom ons soms absolusie moet gaan koop by sielkundiges?” (31).

Nie net Leila word lig nie, lig en donker is ook 'n prominente tema in die roman. Dit het betrekking op konkrete feite soos Helen Martins se soeke na lig in haar gebruik van glas, maar ook op die inherente lig- en skadukant van die karakters in die teks, en by implikasie die mens. Daar is 'n deurlopende stryd tussen goed en kwaad in verskeie karakters, sowel as 'n behoefte om te bieg.

Ek verkies om te praat van lig en skadu eerder as goed en boos. Ja, ek dink dis 'n onbetwisbare feit dat elke mens sy ligkant en sy skadukant het. Dis soms moeilik om mens se eie skadukant te aanvaar – laat staan dié van ander – maar dis daar en deel van die kompleksiteit van menswees. Daarom stem ek saam met Jung dat mens eers volwaardig mens begin raak as jy die skadu en die lig begin begryp en kan integreer tot 'n geheel. En ja, dis tematies deel van Leila. Ek dink dis belangrik dat mens besef dis oukei om 'n skadukant te hê solank die ligkant oorheers. Om mens se skadukant te begryp moet jy eers erken dat dit daar is en dan probeer uitvind waar dit vandaan kom, hoe dit inmekaar steek. Of mens dit ooit regkry is te betwyfel, maar die intensie, die probeer verstaan self, dink ek, is belangriker as die graad van sukses. Bieg – al is dit net teenoor die self – speel 'n belangrike rol omdat mens dinge beter verstaan as hy dit verwoord, en kunstenaars verstaan waarskynlik beter wanneer hulle dit verbeeld – in welke medium ook al.

Jerome haal vir Okri aan: “When we have made an experience or a chaos into a story we have transformed it, made sense of it, transmuted the experience, domesticated the chaos.” Die sin maak van dinge, die ordening van chaos – dis vir my die essensie van bieg. En dit kan enige vorm aanneem. Jerome gebruik beelde. Vir my is skryf die manier waarop ek sin maak van dinge. Elke kunstenaar, elke mens het sy eie manier. Die een is so geldig as die ander.

Saam met hierdie “ordering van chaos” hang Leila se soeke na waarheid, of heelword.

Die waarheid is meetlik, dis die lieg wat onmeetlik is – so sê Jerome. Leila sê “(Ons moet) Anders kyk. Onderstebo kyk, soos Jerome gemaak het. Na die onmeetlikheid van die lieg en nie die meetlikheid van die waarheid nie.” Machiel sê weer dat die integrasie van lig en skadu, dit wil sê die heelword, 'n proses is – een wat nie noodwendig ooit afgehandel is nie. Leila soek antwoorde, maar soos dikwels die geval is, ontlok antwoorde nog vrae. Soms soek sy teensinnig, soms stiksienig. Die vraag is of sy vind en of sy bloot op die vooraand van die res van die reis staan. Nog 'n vraag is of die lig wat sy aangryp sonlig of maanlig is en of sy dalk die twee uiteindelik albei kon inlaat. Begryp het dat die son en die maan elk 'n plek het al maak hulle so verskillend lig. Ek laat dit (weer eens) liefs aan die leser oor om te besluit.

Teenoor die manskarakters in die verhaal staan die vroue, nie net die werklike karakters nie maar ook die vrouefigure waarvoor Jerome nooit voorheen kans gesien het nie maar wat 'n groot deel van sy laaste beeld uitmaak. Dit sluit aan by die strydtema, nie bloot 'n stryd tussen twee geslagte nie maar ook Jerome, en by implikasie die mens, se stryd met homself, sy eie lig en donker. Hieroor sê Paul-Hughes:

Ek dink Jerome was bang vir sy eie anima – spesifiek haar skadukant. Dis vir haar wat hy nie wou konfronteer nie, vir haar wat hy probeer ontvlug het. Ek dink hy was so skuldbevangen oor die skadukant van sy animus, dat hy dit nie kon face dat sy anima ook nog donker kolle het nie. Maar hy was dapper en het sy vrese uiteindelik aangespreek en probeer verstaan en dit het hy gedoen deur middel van die enigste toerusting waarmee hy werklik vaardig was, naamlik sy kuns. Dis altyd 'n stryd om by vrede uit te kom. Sonder stryd bly die mens bloot vasval in selfvoldaanheid.

Wat haar huwelik aanbetref ervaar Leila ook 'n aanhoudende konflik tussen boos en goed (“Was dit die begin van my boosheid? ... Die bereidwilligheid om te lieg?” (16)), swart en wit.

Ons leef in tye waar dit wetlik maklik is om te skei, maar skei is nooit maklik nie – hoe doeltreffend dit ook al op papier afgehandel word, hoe *amicable* die partye ook al is nie. Egskeiding – soos enige ander vorm van skeiding – bring verlies mee. Om te besluit of jy werklik wil oorgaan tot die stap is 'n angswekkende keuse om te maak. Wit en swart? Reg en verkeerd? Goed en sleg? Nee, dis nie hoe dinge werk as daar emosionele verweefdheid bestaan nie. Soos die mens sy skadukant en ligkant het, het huwelike dit ook. Daar is weinig huwelike wat net aaklig is – net so min as wat daar is wat sonder enige probleme is – almal weet dit, maar dit kom mens veral agter wanneer jy moet besluit of jy alleen vorentoe wil gaan. Leila moes besluit of die skadukant van haar huwelik swaarder weeg as die ligkant. Leila kies uiteindelik nie noodwendig teen Charles nie, sy kies vir Leila. Dit beteken nie dat sy nou idillies gelukkig gaan wees nie – bloot dat dinge nou anders gaan wees. Dat geluk en ongeluk nou, na amper 'n kwarteeu, weer net van haarself sal afhang. Dis *scary stuff* en dis wat ek in Leila probeer verwoord.

“Leila strek haar arms uit, gooi haar kop agteroor en skreef haar oë teen die skerp Karoo-lig” (253).

Aantekeninge

1. Hierdie opstel is gebaseer op 'n gesprek wat ek in Junie 2005 met Chanette Paul-Hughes op Nieu-Bethesda gevoer het, en 'n e-pos-onderhoud wat daarna gevolg het. My dank aan haar vir haar bereidwilligheid om die onderhoude toe te staan.
2. Waar Paul-Hughes direk aangehaal word, word 'n ander lettertipe gebruik.
3. Helen Martins (1897-1976) het tot haar dood in die Uilhuis gewoon en die beelde en kunswerke in en om die huis gekonseptualiseer. Koos Malgas was haar vertroueling en die kunstenaar wat haar idees in konkrete beelde omskep het. Jan Schoeman is ook bekend as “Outa Lappies van Prins Albert.”
4. Vir die doeleindes van hierdie artikel moet drie terme onderskei word: “buitestaander” wat dui op iemand wat buite 'n situasie of saak staan; “buiteling” die vertaling vir die bekende Engelse begrip, *outsider*, wat in verband gebring word met die derde term, “buitelingkuns” of *outsider art*.